

Missió a la universitat i confluències amb el món de la recerca local

Queralt SOLÉ BARJAU
Professora de la Universitat de Barcelona

El moment actual

L'esquerda entre el món local i el món universitari és, al meu parer i malauradament, cada cop més àmplia. Cal dir, però, que la lectura que es presentarà al respecte es focalitza en l'àmbit de les humanitats, desconeixent si en altres àmbits és més propera o més allunyada. En el de les humanitats, i sobretot pel que fa a l'àmbit de la història, la distància entre el món universitari i el món local s'ha anat aprofundint per moltes i diverses raons i, malauradament, no sembla que sigui una situació que s'hagi o es pugui revertir en temps propers, malgrat alguns indicis positius que es presentaran. De la mateixa manera, cal tenir en compte que el que es presenta tot seguit és una visió feta des de la Universitat de Barcelona (UB), ubicada a la capital de Catalunya i per tant molt allunyada del que actualment entenem com a "territori" i que abans es deia "comarques". És possible, doncs, que situacions que es detecten respecte al món local i al món universitari siguin diferents en universitats més properes al territori, en el sentit que siguin més properes al que entenem per món local, poblacions relativament petites que envolten universitats com la de Girona, Lleida, la Rovira i Virgili de Tarragona o inclús l'Autònoma de Barcelona. La UB és a la gran metròpoli catalana i està envoltada de grans poblacions –la segona i la quarta en població de Catalunya, com són l'Hospitalet de Llobregat i Badalona (Idescat.cat 2017)-.

Possiblement són molts els motius que han portat a aquesta situació i possiblement la competitivitat entre universitats –a nivell internacional- és un motiu important. En els darrers deu anys hi ha hagut canvis destacats al si del món universitari, on han començat a aparèixer i s'han assentat diverses classi-

ficacions internacionals que han fet que des dels òrgans de govern hi hagi una tendència a incentivar noves i diferents polítiques. Aquestes cada cop més tenen uns objectius molt clars: fer el que calgui per estar al nivell més alt en aquestes classificacions. I què valoren aquestes rànquings? Doncs de tot, excepte la relació de la universitat amb el seu entorn més immediat.

Volent trobar qüestions mesurables per poder qualificar les universitats, es valora d'aquestes les publicacions, premis o la seva presència a Internet, entre moltes altres qüestions. Però a més a més no totes les classificacions valoren el mateix o donen el mateix valor a les qüestions que es mesuren: cada classificació té una valoració diferent. Pel Shanghai Jiao Tong University Ranking, un dels més coneguts internacionalment, és important el número de Premis Nobels guardonats; el número de guanyadors de la Medalla Fields (Medalla Internacional per Descobriments Excel·lents en Matemàtiques), el nombre d'investigadors molt citats en 21 temes generals, el nombre d'articles publicats en revistes científiques com Science i Nature o l'impacte dels treballs acadèmics registrats en el llistat del Science Citation Index, que és on es computen les citacions dels autors dels articles. Tot plegat, com pot comprovar-se, molt internacional. Hi ha altres índexs, el The Times World University Ranking, la Classificació de la Comunitat Europea, el Classificació webomètrica del CSIC, la Classificació d'Universia, o la classificació segons el World Ranking Universities.

En major o menor mesura, donant un tant per cent més elevat o menor, tots els rànquings comptabilitzen el nombre de publicacions en revistes arbitrades i indexades de circulació internacional, i d'aquesta manera es pretén mesurar la capacitat de generar coneixement nou i de traslladar-lo a la comunitat científica internacional. I, encara, també es valoren el nombre de publicacions en revistes d'alt impacte (per exemple Science, Nature), amb la qual cosa es pretén quantificar la penetració del coneixement generat entre els cercles acadèmics considerats com a més rigorosos. Aquestes revistes que s'esmenten són bàsicament (per no dir únicament) en anglès i abans de poder-hi publicar un article s'ha de passar per mesos de feina feixuga per poc agraïda: més enllà d'escriure un article, resultat possiblement de mesos o anys d'investigació, l'article va i torna diverses vegades fins que els correctors consideren que és publicable (si és que de sortida no han considerat que no tenia el valor suficient per ser publicat). En qualsevol cas, no és fàcil arribar a publicar, des del món de la història, articles en aquestes revistes, tot i que també és cert que des del món universitari hi ha hagut un aprenentatge al respecte i ara és més freqüent trobar articles en anglès en revistes reconegudes de temes relacionats en qüestions catalanes. Ara bé, el que es pot observar amb tota claredat és que el que es premia és la internacionalització. Sent aquest un dels objectius clau de les universitats actuals, és molt difícil que els seus òrgans de govern valorin el que els pot aportar el món local.

Per poder fer més comprensible la situació de la distància existent entre la UB i el món local, cal fer esment al fet que, atès que les universitats (o la UB) que volen aparèixer en aquests rànquings incentiven els seus professors, que són els qui creen coneixement, a què s'adaptin a les demandes, és a dir, a la internacionalització. Per tant, d'entre moltes de les directrius que els docents reben n'hi ha una que preval per sobre de totes les altres: produïu coneixement en anglès i en revistes indexades internacionals. Els professors, si més no a la UB, estan sotmesos a una avaluació anual de la seva feina científica: se'ls valoren els articles escrits i on han estat publicats; els congressos als quals s'ha assistit; els capítols de llibre realitzats; els grups de recerca dels quals es forma part... I, com es pot imaginar, una conferència en un centre d'estudis local o un article en una revista d'un centre d'estudis gairebé no és valorada. Conseqüència directa: els professionals universitaris, els qui en principi estan creant coneixement, no el traslladen a la societat —en aquest cas a través dels centres d'estudis o en xerrades arreu del territori— perquè no els hi és valorat. També cal dir-ho: no es valora ni per part de la universitat (en aquest cas de la UB) ni per part de les agències d'avaluació de qualitat que després avaluen al professor de forma externa (l'AQU en l'àmbit català o l'ANECA en l'estatal). Aquesta és una altra qüestió respecte a la qual valdria la pena reflexionar, perquè una cosa és que el món et forci a ser internacional, i que així s'hagi de fer perquè inclús es força a fer conèixer molts aspectes de Catalunya (des d'històrics a mediambientals per posar un exemple) i una altra cosa és que la pròpia institució catalana no incentivi, també, que es publiqui en català o que es facin col·laboracions amb centres d'estudis, revistes locals o conferències al territori.

En aquest sentit, els òrgans de decisió de l'AQU (Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, que és qui tramita les acreditacions per poder optar a ser o no professor universitari) haurien de tenir en compte que si es manté aquesta incentivació a només escriure a nivell científic en anglès i només per al món acadèmic, els universitaris deixaran d'escriure en català, com ja està passant. Els centenars de publicacions existents dels centres d'estudis (periòdiques o monografies) o el fet de fer-hi una conferència haurien de ser valorades, ni que fos mínimament: segur que hi ha alguna fórmula per tal de donar valor a aquesta tasca de trasllat del coneixement a la societat i del manteniment del català com a idioma científic i de creació de saber. Certament, s'han fet passos en positiu, com el fet de valorar a alt nivell revistes que potser no compleixen els estàndards internacionals però que són de catalanística: "Excepcionalment les revistes de catalanística, entesa aquesta com història, llengua i literatura catalanes que han obtingut millor puntuació a la classificació també resten incloses dins el grup A, encara que no compleixin les condicions necessàries abans esmentades." (Vegeu <http://agaur.gencat.cat/ca/avaluacio/carhus/carhus-plus-2014/>

index.html). Aquesta pot semblar una decisió sense transcendència, però en té molta: estem en un moment en què els autors escullen on publicar els seus articles en base a la qualificació que reben i si no n'hi ha de ben valorades en català (nivell A), és molt fàcil intentar publicar en castellà, on hi ha desenes de revistes ben indexades internacionalment. De la mateixa manera, i sense que la gestió universitària hi tingui res a veure, ha estat molt positiva la tasca de RACO (Revistes Catalanes amb Accés Obert), atès que per formar part de l'ingent fons amb accés a la xarxa (i per tant poder difondre més el coneixement) cal que les revistes compleixin tot un seguit de requisits que els fa tenir un mínim nivell d'edició i continguts: "Contenen un sumari; els articles estan signats i tenen més de 3/4 pàgines; estan editades per una institució científica, cultural i/o erudita catalana o publicades en català o relacionades per història o per temàtica amb la cultura catalana." Tres qüestions relativament senzilles d'acomplir i que fan que moltes publicacions del territori puguin fer un salt qualitatiu.

Un cop exposada la situació, es constata que, dissortadament, en l'actualitat hi ha molts pocs incentius per al professor universitari d'història –per posar un exemple– per a que participi en actuacions molt diverses que es puguin fer des del món local. Aquesta és la realitat actual, provocada com dèiem per la internacionalització a la qual es veu sotmès el món universitari, però més enllà d'aquest context general, tampoc la Universitat de Barcelona, de forma particular, mostra interès en aproximar-se al món local o en enriquir-se'n. En els seus Estatuts, publicats al DOGC l'any 2003 (DOGC núm. 3993 - 22/10/2003) no hi ha cap referència a la volguda, possible o probable relació amb el món local: el Títol VI, "De la Universitat i la societat", no fa cap referència al seu entorn més immediat (ni a la ciutat que l'acull ni a cap dels barris en què hi és present físicament). Si a través de l'Estatut no s'intueix cap interès de col·laboració amb el territori organitzat, representat en les entitats culturals i de recerca, tampoc es fa de cap manera visible en les atribucions dels diversos vicerectors. Dels quatre actuals que podrien recollir aquest interès (Recerca; Projecció i Internacionalització; Arts, Cultura i Patrimoni o Doctorat i Promoció de la Recerca) cap d'ells destaca entre les seves atribucions una incentivació de la relació amb el món local. Per tant, no sembla percebre's una voluntat política al respecte.

Possibles confluències

Amb el que s'ha exposat es constata que no serà fàcil canviar la situació en què, com s'ha dit, preval la internacionalització. Ara bé, no pot passar aquesta internacionalització pel món local? Que potser molts articles publicats en revistes indexades, en anglès, no poden sorgir d'estudis del món local? De fet, part dels professors universitaris actuals en història han fet les seves investigacions al món

local; un món que han historiat i han traslladat a estudis diversos fins fa pocs anys en català i castellà i en llibres o articles en revistes en llengua catalana o castellana. Molts dels actuals professors universitaris van accedir a la docència a la Universitat a partir de fer tesis doctorals del seu entorn més immediat, un entorn que els hi era proper, que coneixien i que els interessava més que cap altre, i que podien treballar sense haver de dependre del coneixement d'idiomes, l'accés a arxius estrangers o la capacitat econòmica, gairebé sempre limitada. Fa vint anys i més enllà, el moment culminant era la lectura de la tesi doctoral –possiblement després de molts anys d'investigació- i la seva publicació en format llibre, quelcom que no era gens fàcil. Com han canviat les coses ara, en què només es permet fer la tesi doctoral en quatre anys (amb alguna pròrroga) i on el que convé fer posteriorment no és publicar-la completa, sinó en diversos articles – i millor en anglès, si pot ser.

Per poder canviar aquesta tendència, és qüestió de convertir el "local en l'universal" (Jané & Serra, 2013), continuar treballant en l'entorn més immediat per convertir-ho en internacional al publicar-ho en anglès en revistes indexades. I després no deixar de publicar-ho en català: buscant un altre públic i amb altres finalitats. Si publicar-ho en anglès aporta punts per un currículum o reconeixement internacional, publicar-ho en català aporta reconeixement de l'entorn social més immediat i, sobretot, és una aportació en la llengua d'origen respecte temàtiques properes geogràficament. Això no portarà a crear un nexa entre la universitat i el món local quan es tracti d'investigacions particulars però, i si aquestes són col·lectives? I si s'incentiva als alumnes (de grau o màster) a participar en els centres d'estudis? Segur que hi hauria moltes possibilitats perquè des dels òrgans directius de la universitat s'incentivessin accions diverses.

Des del Grau d'Història de la Universitat de Barcelona s'ha procurat que la possibilitat de fer pràctiques externes es dugui a terme a un centre d'estudis o a l'IRMU mateix (http://www.ub.edu/facgh/practiques_curriculars/17_18/pract_curric_ha.htm). Són 210 hores (6 crèdits, el mateix valor que una assignatura de dos dies de docència a la setmana durant un quadrimestre) en les quals els alumnes han de fer tasques diverses relacionades amb les diferents línies d'actuació del centre on es realitzin (concretament, s'especifica: "Relacionades amb patrimoni local o comarcal (recerca, difusió, divulgació, etc.)"). Actualment (curs 2017-2018), hi ha fins a vuit places en oferta. Ara bé, també cal fer esment al fet que si aquestes pràctiques externes es porten a terme ha estat per iniciativa, en aquest cas, d'un professor concret (<http://peogh.blogspot.com.es/>), coneixedor de l'IRMU, dels centres d'estudis i de les tasques que s'hi desenvolupen. És interessant ressaltar aquest punt: sovint, les relacions que s'estableixen entre el món universitari i el món local es fan a través d'individualitats. Convenis (si n'hi ha), relacions concretes per dur a terme Treballs Finals

de Grau o de Màster o visites a un centre d'estudis o de persones relacionades amb aquests a la UB es donen i existeixen, però sempre es produeix la relació de forma bidireccional entre els responsables del centre i el professor, sense que hi hagi per part de la universitat com a institució una directriu explícita perquè aquestes relacions es produeixin, s'incentivin i, encara més, es concretin, oficialitzant-les d'alguna manera.

Hi hauria altres possibilitats, més enllà de les iniciatives individuals, de fer tasques coordinades entre la universitat i els centres d'estudis. Una possibilitat seria animar els consells d'estudis de diversos graus a tenir relacions amb entitats del món local, a subscriure convenis per sortides culturals o perquè es facin Treballs Final de Grau relacionats amb tasques que estan desenvolupant aquestes entitats. D'entre les indicacions que darrerament ha emès la UB no n'hi ha cap al respecte. Recentment, s'ha demanat als professors que ajudin els alumnes de batxillerat en els seus treballs finals de recerca quan aquests ho demanin; s'ha informat respecte a les accions que es poden dur a terme amb les start ups i s'ha creat un canal de divulgació amb activitats vàries per fer arribar la ciència a la societat (<http://www.ub.edu/laubdivulga/>). Tot i que no focalitzen en les possibles relacions culturals i/o científiques amb el món local, és destacable el fet que les tres indicacions miren cap endins, és a dir, cerquen apropar la universitat i el que s'hi fa a la societat, sense tenir com a objectiu la internacionalització. Ara bé, d'entre tots els projectes actuals d'UBDibulga (fins a 32) només un podríem considerar relacionat amb el món local, i en fer-ho ho forçaríem una mica. És un projecte que busca la participació ciutadana per mesurar la qualitat de l'aigua dels rius que s'anomena Riu.net (<http://www.ub.edu/fem/index.php/ca/riunetinic>), però malgrat que s'ha d'informar de les dades de localització, l'aplicació en què es recolza el projecte en cap moment demana pel municipi on es troba el riu ni tampoc pel nom del riu, perdent una bona oportunitat per entrellaçar la participació ciutadana amb la ciència i el coneixement de l'entorn.

Indefectiblement, perquè la universitat creï sinergies amb el món local que beneficiarien a ambdós universos, cal que motivi el seu professorat, del que ja s'ha explicat en quina situació d'obligatorietat de producció (per producció s'entén publicacions) internacional es troba. A nivell intern, des del món universitari es podria valorar més la connexió del professorat amb el món local, puntuar més la participació d'aquests en centres d'estudis o el fet de fer conferències, cursos, xerrades, ajudar en la coordinació de jornades o congressos, o bé en la participació en publicacions del món local. Com ja s'ha dit, quants centres no publiquen revistes o llibres que, al cap i a la fi, són emissors de coneixement? L'exemple de la quantitat de publicacions que es fan és ben palpable a la web de l'IRMU (<https://www.irmu.org/irmu/publications>).

Una altra opció seria valorar la participació en grups de recerca universitari de persones lligades als centres locals. Actualment, la pertinença a aquests grups està molt restringida i només n'hi poden formar part aquelles persones que tenen vinculació amb la universitat. Per què no es pot incentivar que aquesta recerca s'enriqueixi dels que estan treballant al món local? Per últim, hi ha el canvi de perspectiva: com fer que les persones que es mouen al voltant del món local s'apropin a la universitat? Podrien existir, potser, rebaixes econòmiques perquè la gent relacionada amb centres d'estudis locals es matriculin en màsters, postgraus o s'animin a fer tesis doctorals? D'aquesta manera, també s'aportaria científicitat a unes tasques que sovint estan fetes amb tot el voluntarisme possible però també amb greus mancances metodològiques. Tot i que aquesta opció seria molt positiva, el món universitari està tendint cada cop més a tancar-se en si mateix en el sentit que cada cop és més difícil estudiar un tercer cicle o fer una tesi doctoral sense tenir una dedicació completa. El missatge és clar al respecte: o s'és molt bon estudiant i es pot tenir beca o es té capacitat econòmica per dedicar-hi temps o és molt difícil compaginar un tercer cicle amb la vida laboral. Malgrat les dificultats, evidentment existents, seria un important enriquiment per les tasques que s'estan desenvolupant des de molts centres d'estudis.

Malgrat la panoràmica descrita, considerem que forçosament el món universitari, sobretot pel que respecta a les humanitats, tendirà a cercar la col·laboració amb el món local. Cada cop són més les ajudes econòmiques ben diverses (beques i subvencions) en les quals es puntua molt favorablement que el projecte presentat compti amb la participació ciutadana i que sigui capaç de transmetre el coneixement. Curiosament, pot semblar contradictori amb el que s'ha exposat en la primera part d'aquest escrit, però inclús també a nivell internacional la demanda de trasllat a la societat existeix i va in crescendo. Potser s'han adonat de la gran esquerda que s'està creant entre el món acadèmic i la gent? El cas és que hi ha ajudes europees que només es poden demanar si hi ha un acord entre la universitat i el món local, sigui ajuntament o entitat i n'hi ha d'altres que no ho especifiquen però en què es valora molt especialment la participació ciutadana en el projecte, el que s'anomena "ciència ciutadana".

Diversos factors han impulsat aquesta ciència ciutadana. D'una banda, la necessitat de mostrar a la ciutadania en què s'inverteixen els diners que van a parar al que s'anomena en general "ciència", tot constatant que existeix un abisme entre el que és la investigació científica i com la ciutadania entén en què s'estan invertint els seus impostos. La ciència ciutadana, doncs, pretén aproximar aquestes dues realitats, oferir una certa transparència i fer visible el perquè de les inversions i els seus resultats. Un segon aspecte interessant és la constatació de les limitacions de l'acadèmia. És evident que és un món

molt tancat i poc porós per a qui no en formi part (i aquí també ens hauríem de plantejar qui en forma part: professors, becaris, persones relacionades amb els grups de recerca malgrat no treballar a la universitat?). La ciència ciutadana pretén traspasar aquesta barrera invisible aprofitant tot el que la ciutadania hi pot aportar i que l'acadèmia, per molta acadèmia que sigui, no pot assolir. Perquè s'hagi anat desenvolupant aquest tipus de participació i col·laboració entre la societat i l'acadèmia ha estat molt important l'aparició de les noves tecnologies, des del mòbil fins a plataformes que ajuden a difondre iniciatives diverses (des de la Viquipèdia, passant per exemples concrets com scistarter.com, citsci.org o citizenscience.org). Una passejada per aquestes plataformes permet veure com és possible crear de forma fàcil i dinàmica nous projectes en què es combina la científicitat amb les dades que aporten tots aquells voluntaris. Des de projectes que van del control de l'evolució dels arbres urbans a la ciutat de Cambridge (USA) fins a la mesura de la salubritat dels rius de Costa Rica. Els projectes poden ser públics o privats (havent de sol·licitar participar-hi) i el més interessant és que aquestes plataformes són lliures, és a dir, des de Catalunya es pot proposar fer un projecte i aprofitar la plataforma per crear-lo. De la mateixa manera que ens aprofitem de Youtube o Vimeo per penjar vídeos, ens podem beneficiar de citsci.org per crear un projecte en col·laboració.

En aquest sentit, cal destacar la iniciativa de la UB en crear un portal de Ciència Ciutadana (<http://www.ub.edu/opensystems/es/projectes/oficina-de-ciencia-ciudadana/>). Exposen clarament quin és el seu objectiu: "La ciència ciutadana implica la ciutadania en les tasques pròpies d'una recerca científica i democratitzar un coneixement típicament poc accessible. Més enllà de fer arribar els continguts amb estratègies més pròpies de la comunicació científica, involucrem la ciutadania en la gestació de la recerca, la tria de línies de recerca i la realització de tasques pròpies de l'investigador. La ciència ciutadana és una nova manera de fer ciència." Actualment (març de 2018) agrupa fins a quinze projectes que van des de qüestions relacionades amb la salut mental "que analitza les interaccions entre persones amb problemes de salut mental, familiars i cuidadors de forma participada i vol aportar nou coneixement sobre el model d'atenció comunitària en salut mental", fins a l'anàlisi i estudi de les abelles urbanes, en què participen científics, apicultors i artistes, aquests darrers participant per construir prototips de ruscs urbans amb sensors per prendre dades i que estiguin connectats a internet. Pel que s'entén de la seva web, el projecte va néixer a partir d'una ajuda de les beques de Recercaixa i es manté actiu a partir de la participació de diverses institucions barcelonines a part de la mateixa universitat. Seria possible que l'IRMU o algun dels centres d'estudis, ni que fos del Barcelonès, hi pogués participar?

Conclusions

En un món de contradiccions com en el que vivim, el món acadèmic no n'és pas aliè. Com s'ha pogut veure, anem d'una universitat que es fixa com un dels objectius principals internacionalitzar-se i ser reconeguda mundialment (incentivada així mateix pels òrgans governamentals de la Generalitat) a una altra que, sent la mateixa, intenta divulgar coneixement i busca la participació ciutadana. Un món acadèmic contradictori en si mateix que també ho és en moltes altres coses. Per exemple, als professors que més punts aconsegueixen produint articles en anglès, i que per tant apareixen en els índex de citació i fan pujar punts a la Universitat, se'ls reconeix la tasca disminuint-los docència, el que en l'argot universitari s'anomena "càrrega docent". Aquesta mateixa manera d'anomenar la docència ja indica que està considerada pejorativament, atès que és una "càrrega" que s'entén que no permet investigar i continuar produint. Ara bé: no fora lògic que justament els millors acadèmics siguin els que igual que traslladen el seu coneixement amb articles científics de forma internacional, traslladin el seu saber als alumnes? Que potser la principal finalitat de la Universitat no és (o era) formar els alumnes?

Les universitats s'estan allunyant del seu entorn més immediat, sovint representat pels centres d'estudis, que articulen a nivell de coneixements —entesos de forma ben àmplia— la societat al territori. Alhora, però, sembla que comencin a ser conscients de la necessitat de relacionar-se justament amb el que en el fons és la seva base, atès que, al cap i a la fi, són molt poques les universitats del món en què els seus alumnes no són alhora els seus veïns. Malgrat el grau important d'internacionalització pretesa i buscada, s'albira un intent de fer arribar el coneixement a la societat i, encara més, que aquesta participi en la creació de coneixement. Les noves tecnologies ho permeten; possiblement, ara el que caldrà serà incentivar la voluntat tant des del món acadèmic com des dels centres que treballen al territori.

